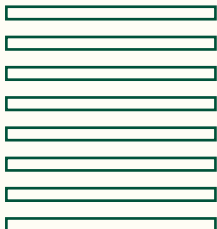

Jiří Pelán

**Kapitoly
z francouzské, italské
a české literatury**

Kapitoly z francouzské, italské a české literatury

doc. PhDr. Jiří Pelán

Recenzoval:

prof. PhDr. Jiří Stromšík, CSc.

Rejstřík Mgr. Milena Vojtková

Redakce a spolupráce na bibliografii autora PhDr. Milada Motlová

Obálka Kamila Schüllerová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2007

© Jiří Pelán, 2007

Bohumil Hrabal: pokus o portrét © Milano, Mondadori 2000

Publikace vychází v rámci výzkumného záměru MSM002162084

Základy moderního světa v zrcadle literatury a filozofie řešeného
na Filozofické fakultě UK.

ISBN 978-80-246-1299-7

ISBN 978-80-246-2538-6 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

<http://www.cupress.cuni.cz>

Obsah

Úvodem	/ 7
I. Putování za příběhem o Svatém Grálu	/ 11
Artušovská legenda: Geoffroy z Monmouthu,	
Robert Wace a plantagenětovská říše	/ 12
Chrétien de Troyes	/ 28
Robert de Boron	/ 64
Pokračovatelé Chrétiena de Troyes a Perlesvaux	/ 79
Vulgata aneb Kniha o Grálu	/ 96
Putování za Svatým Grálem	/ 140
Ílias a Odyssea Raymonda Queneaua	/ 153
Samuel Beckett	/ 177
II. Giacomo Leopardi: pravda a báseň	/ 201
Biedermeier a italská literatura	/ 238
Básníci soumraku	/ 261
Pařížská inspirace italské avantgardy	/ 285
III. Dvojitá podoba kurtoazní lásky	/ 323
Petrarkův spis <i>De remediis</i> a jeho česká recepce	/ 332
K otázce „marinismu“ v české barokní poezii	/ 350
Kollár, Petrarca a Dante	/ 364
Itálie jako literární téma: Julius Zeyer a Josef Šusta	/ 378
Dandyovská estetika Arthura Breiského	/ 393
Bohumil Hrabal: pokus o portrét	/ 404
Quijotismus v Hrabalovi	/ 467
Bohumil Hrabal a střední Evropa	/ 473
Holanova <i>Toskána</i> : poznámky k interpretaci	/ 483
České překlady Françoise Villona	/ 490
Překlad konformní a adaptační	/ 506
IV. Leo Spitzer	/ 519
Tzvetan Todorov: od struktury k dialogu	/ 553
Habsburský mýtus Claudia Magrise	/ 567

Ediční poznámka	/ 583
Z bibliografie Jiřího Pelána	/ 587
Jmenný rejstřík	/ 603

Úvodem

Předkládaná kniha shrnuje mé studie, stati a konferenční příspěvky napsané v letech 1999–2006. Navazuje na předchozí soubor mých textů, jež uspořádal pod názvem *Kapitoly z francouzské a italské literatury* Jan Šulc a který vyšel v roce 2000 v nakladatelství Torst. Základní orientace nového souboru je opět romanistická, v rozšířeném titulu jsem nicméně tentokrát přiznal i svůj trvalý zájem o bohemikální témata, nahlížená zpravidla v komparativních souvislostech. Do zvláštního oddílu byly vyčleněny studie věnované výrazným postavám novodobé literární vědy.

Původní otisky zařazených prací jsou evidovány v ediční poznámce. Pro toto vydání byly vesměs přehlednuty a tam, kde se to jevílo jako účelné, jsem doplnil stručné reakce na novější literaturu.

Knihu připisuji své matce.

J. P.

l.

Putování za příběhem o Svatém Grálu

Putování za Svatým Grálem (1225–1230), jedna z částí monumentálního románového cyklu zvaného *Lancelot-Graal* (nebo též *Kniha o Grálu* či prostě „vulgata“) a nejpozoruhodnější prozaický text francouzského 13. století, je vyústěním zhruba stoleté tradice, v jejímž rámci se rozvíjela takzvaná artušovská látka. Autor tohoto díla není znám.

Anonymita středověkých děl znamená především jiný vztah k tvorbě, než jaký je příznačný pro novověk: středověký spisovatel v zásadě neusiluje o původnost, chce zejména předávat to, co se sám dozvěděl, a pokud má nějakou ctižádost, pak se týká formy. Na samém počátku byl jen zapisovatelem orálně tradovaných příběhů. Ale i v dobách, kdy už čerpá hlavně z knih (od poloviny 12. století), je pro něho navazování na předchůdce samozřejmé, a shledává-li jejich podání dostatečně zdařilým, bez rozpaků je opisuje. Zpravidla přitom dokonce existenci takové předlohy ostentativně zdůrazňuje (což je ovšem topos, který nemusí vždy odpovídat skutečnosti), neboť to, že byl nějaký příběh fixován písemně, je pro něho garancí jeho závažnosti a důvěryhodnosti.

Přelom 12. a 13. století, právem označovaný za jednu z evropských „renesancí“ (po karlovske renesanci a před italským quattrocentem), je však mimořádně dynamickou periodou, kdy se mentální struktury radikálně proměňují a kdy je z mnoha signálů zřejmé, že také „individuum“, jakkoli dosud pevně integrované do božského plánu, procitá k novému sebevědomí. Anonymního Boha Otce střídá obraz zmučeného Krista, boha-člověka přístupného utrpení, abstraktní hříšné ženství Evino začíná překrývat líbezná tvář svaté Panny, filozofický nominalismus protestuje proti vizi světa, jež se rozplývá v nadosobních kategoriích, a sochy na portálech katedrál získávají podivuhodně realistické rysy. A také v básnicích této doby se rodí nová, osobnější představa tvůrčího úkolu a začínají se ke svým dílům hlásit (Marie de France, Chrétien de Troyes). Jejich biografická osoba sice dosud z těchto děl nevystupuje (to platí

ještě u největší individuality 13. století Danta), čím dál je však v jejich textech citelnější vědomí nezastupitelnosti při plnění konkrétního literárního zadání.

Také autor *Putování za Svatým Grálem* je nesporně součástí tohoto pohybu: je to mimořádná osobnost, jež pevnou rukou tvaruje převzatou látku podle jedinečného, zcela původního plánu. Je si však zároveň vědom toho, že stojí na konci dlouhé řady a že je posledním architektem stavby, která se započala budovat už před desetiletími. Proto v závěru svého textu ustupuje do stínu a knihu připisuje Gualteru Mapovi, kleriku krále Jindřicha II. Plantagenèta, v té době už mrtvému.

Artušovská legenda: Geoffroy z Monmouthu, Robert Wace a plantagenètovská říše

Máme-li pochopit, na jak hlubokém podloží spočívá toto vyprávění, musíme projít dlouhou cestu. Na jejím počátku stojí normandsko-waleský biskup v severowaleském Saint-Asaphu Geoffroy z Monmouthu (lat. Galfredus Monemutensis, 1100?–1155), autor latinské kroniky *Historia regum Britanniae* (Dějiny králů Británie).¹ Kronika byla dokončena v roce 1138 – zřejmě v Oxfordu – a nadlouho se stala jednou z nejčtenějších knih (dochovala se ve více než dvou stech rukopisech, z toho padesát se hlásí ještě do 12. století). Geoffroy sám uvedl, že pouze přeložil do latinské prózy „liber vetustissimus ex britannica lingua“ – starou knihu z waleského jazyka –, již mu poskytl arcijáhen Gualter z Oxfordu; ale právě v tomto případě jde nejspíše o pouhý topos, mající ujistit o solidnosti relací.² V jiných částech svého díla se

1 Edice: Edmond Faral, *La légende arthurienne III. Documents* (1929), Paris, Champion 1969, s. 64–303; *The Historia regum Britannie of Geoffrey of Montmouth I–V*, ed. Neil Wright, Cambridge, D. S. Brewer 1991. Francouzský překlad artušovské části pořídili Emmanuèle Baumgartnerová a Ian Short in: *La geste du roi Arthur selon le Roman de Brut de Wace et l'Historia regum Britanniae de Geoffroy de Monmouth*, Paris, Union générale d'éditions 1993.

2 Nad tímto tvrzením – jako nad všemi otázkami pramenů artušovské literatury – se rozhořel vědecký spor: Edmond Faral a Ferdinand Lot popírali keltské zdroje Geoffroyova podání, zatímco keltista Roger Sherman Loomis je hájil. Faral, autor monumentální monografie *La légende arthurienne I–III*, cit. vyd., v drobnohledné analýze prokázal, že značná část Geoffroyovy kroniky je sestavena jako centon z různých pramenů, přičemž významnou roli hraje klasická tradice. Faralova skepse vůči keltské inspiraci se ovšem ve světle novějších studií jeví jako přemrštěná (Geoffroy se sám označuje jako „Britus“, tedy Walesan; keltská orální tradice mu s velkou pravděpodobností byla dostupná). K polemice srov. R. S. Loomis (ed.), *Arthurian Literature in the Middle Ages*, Oxford, Clarendon 1959, s. 52–63.

opřel, jak rovněž připomíná, o historiografické práce svých předchůdců Gildase a Bedy Ctihodného.

Originalita Geoffreyovy kroniky spočívá v tom, že je napsána z prokeltských pozic: Geoffroy odmítl přiznat zakladatelskou roli anglosaským dobyvatelům a oslavil předcházející éru keltských Britanů,³ dědiců oné říše, jež nese své jméno po svém zakladateli Brutovi – „římském konzulovi“ a Aeneovu pravnuku, kdysi doputovavšímu ke břehům Temže. Samu britanštinu (waleštinu) pokládal Geoffroy za mladší variantu trojštiny, jež byla jedním z řeckých nářečí. Poté, co podal zprávu o římském období, věnoval podstatnou část svého díla význačným zjevům mezi Brutovými potomky: tak se z mlh dávnověku vynořil kouzelník Merlin a hrdinný Artuš, důstojný následník řady skvělých britanských králů.

Geoffroy v této části vypráví obratnou latinskou prózou, jak Merlin pomohl králi Vortigernovi vystavět věž, která se neustále hroutila – odhalil mu, že pod věží se nachází jezero se dvěma spícími draky – a jak pro jeho nástupce Aurelia, chtějícího utčit bojovníky padlé v bojích se Sasy, zbudoval Stonehenge. Po Aureliovi přešla vláda na jeho bratra Utera Pendragona. Uter vzplanul láskou k Ygerně, ženě svého vazala, cornwallského hraběte Gorloise. Merlin mu umožnil, aby se jí zmocnil v podobě Ygermina manžela: z tohoto spojení se narodil Artuš. Po smrti Utera Pendragona byl patnáctiletý Artuš korunován a zahájil válku proti Sasům, aby jako štedrý vládce „mohl rozdělit jejich bohatství mezi své blízké“. Poslední vítěznou bitvu svedl u Bathu (Mons Badon). Pak se obrátil proti Piktům a Skotům, spojencům Sasů. Po návratu do Yorku dal znovu vystavět pobožené kostely, rozdělil léna a oženil se s Guenevrou, ženou pocházející z dobrého římského rodu. Nato si podrobil Irsko a Island. V následujících dvanácti letech míru spravoval Artuš štedře svůj dvůr a stal se obávaným panovníkem. Vědom si své síly, zahájil dobovačné války, podmanil si Norsko a Dánsko a vytáhl na Galii. Když oblehl Paříž, Frollo, „tribun“ římského císaře Lea, mu nabídl, aby vyřešili konflikt osobním soubojem. Artuš přijal a ve zběsilém zápasu nakonec Frollonovi rozřal hlavu svým mečem Caliburnem (Excaliburem). Artušův dvůr se poté přemístil do Paříže: svému číšníku Beduerovi předal Artuš Neustrii (Normandii) a senešalu Keyovi (Keuovi, Ceiovi)

3 V zájmu této tendence Geoffroy přepisoval i svůj vzor Bedu Ctihodného: Beda obviňoval Britany, že bránili v evangelizaci Sasů; masakr Sasů britanským králem Cadvallem Beda odsuzuje, a Geoffroy oslavuje. Srov. Neil Wright, *Geoffrey de Monmouth and Bede*, in: *Arthurian Literature VI*, 1986, s. 36nn., a Amaury Chauou, *L'idéologie Plantagenêt*, Rennes, Presse Universitaires de Rennes 2001, s. 48nn.

provincii Anjou. Když se znovu vrátil do Britanie, dal se slavnostně korunovat. Na jeho dvoře zavládly dvorné mravy: elegantní dámy, nosící barvy svých rytířů, dávaly svou lásku jen těm nejodvážnějším.⁴ Idylu narušil teprve dopis římského prokurátora Lucia Hibernia, který jménem senátu žádal od Britanů placení tributu, k němuž se ostrovní království zavázalo za časů Caesarových. Artuš nato svolal své vazaly, aby se s nimi poradil. Požadavek Římanů byl jednoznačně odmítnut; Artuš si připomněl chrabré Britany, kteří kdysi Římu vládli,⁵ a rozhodl se znovu si jej podmanit. Správu království svěřil po dobu své nepřítomnosti královně a svému synovci Mordredovi. Po přeplutí kanálu se Artuš zastavil na hoře Saint-Michel a svedl zde vítězný boj s obrem, který unesl a zardousil neteř krále Hoela (už předtím, jak se na tomto místě připomíná, zabil obra Rithona, který od něho zpupně žádal jeho vous, aby jej mohl nosit na svém plášti). V bitvách s Římany, k nimž se přidali králové Řecka, Španělska, Afriky, Egypta, Babylonu, Libye, Frygie a mnozí další, padl Beduer i Key. Když Artuš překročil Alpy, dorazila za ním zpráva, že Mordred se zmocnil koruny a žije v cizoložném svazku s Guenevrou. Artuš se musel vrátit a svedl s Mordredem boj u řeky Camlannu. Mordred zahynul a Artuš byl těžce zraněn; jeho druzi ho odvezli na ostrov Avalon, aby se tam vyléčil ze svých ran. Podle Geoffroye se tak stalo roku 537 naší éry.

Geoffroy takto zaplnil temné období ostrovní historie velmi rušnými příběhy, často s intenzivním epickým jádrem. Pozadím této „historie“ je období po odchodu Římanů.⁶ Jak známo, po vyplenění Říma Alarichovými Vizigóty stáhl císař Honorius v roce 410 z Britanie vojenské posádky

4 Už u Geoffroye z Montmouthe se tedy objevuje myšlenka lásky jako stimulu rytířských ctností, myšlenka, která se v románech Chrétiena de Troyes pod vlivem trobadorské koncepcce „*fin'amors*“ rozvine v koherentní symbolický kód. Srov. Jean Frappier, *Vues sur les conceptions courtoises dans les littératures d'oc et d'oïl au XIIIe siècle*, in: *týž, Amour courtois et Table ronde*, Genève, Droz 1973, s. 28n.

5 Geoffroyův Artuš uvádí legendárního Belina a Brenna (= Brennos, vůdce úspěšné keltské výpravy na Řím v roce 386 př. Kr., o níž podal zprávu Titus Livius v *Římských dějinách* V, 38, 48), Maximiana (= Magnus Clemens Maxentius, římský generál hispanského původu, jež legie povolaly císařem v roce 381) a Constantina (= Flavius Claudius Constantinus, Walesany nazývaný Bendigeit Custennin, prokurátor Britanie britanského původu, jež legie povolaly císařem v roce 407). Oba poslední Artuš prohlašuje za své blízké příbuzné.

6 Britanii začal obsazovat Caesar od roku 52 př. Kr. Dobytí ostrova dokončil Agricola, tchán Tacitův, v roce 84. Za Hadriána byla v letech 122–128 vybudována ve Skotsku napříč ostrovem obranná zeď, mající chránit vnitrozemí před útoky severních Piktů (*Caledoni*). Za Antonina Pia byla vybudována v roce 139 podobná zeď o něco severněji. Z keltských kmenů se stali „föderati“.

a území se od toho okamžiku stalo fakticky nezávislé. Vláda přešla na waleská knížata (*vledigy*), která musela čelit náporu Piktů, Skotů a Sasů. Pokud historický Artuš vsutku existoval, byl nejspíš jedním z takových knížat, ale sotva významnějším než jiní: je nápadné, že Gildas (490–570) – připomínaný Geoffroyem jako jeden z pramenů, mnich, který napsal v první polovině 6. století, tedy v době, do níž Geoffroy datuje Artušovy činy, rozhořčenou zprávu o saské invazi *De excidio et conquestu Britanniae* (O vyvrácení a dobytí Británie)⁷ – zmiňuje sice bitvu u Mons Badon (kap. 26), nikde však nejmenuje Artuše, a za vůdčí osobnost protisaského odporu označuje Aurelia Ambrosiana, zřejmě Římana, který zůstal v Británii po odsunu legií. Druhý pramen uvedený Geoffroyem, Beda Ctihodný (673–736), učený benediktin z opatství v Jarow, autor rozsáhlého a mimořádně významného díla, ve svých *Církevních dějinách anglického lidu* (731) zmínku o Mons Badon (kap. 16) pouze opsál z Gildase.

V latinsky psané historiografii se Artušovo jméno objevilo teprve v *Historia Britonum* (Dějiny Britanů),⁸ za jejíhož autora byl dlouho pokládán Nennius, kněz z jižního Walesu. Autor této kroniky žil v 9. století, ale podle všeho interpoloval starší text, vytvořený kolem roku 700.⁹ Artuš, označený jako „dux bellorum“ (vojevůdce), tu figuruje jako bojovník proti Sasům a vítěz dvanácti bitev; v dodatku, pojednávajícím o pamětihodných místech („mirabilia“), je krom toho připomenuta legenda o Artušově psu Cabalovi, který zanechal otisk své tlapy v kameni v Carn Cabal, a o Artušovu synu Amirovi, jež otec zabil vlastní rukou a jehož hrob se podle okolností roztahuje nebo smršťuje. Takzvané *Annales Cambriae* (Waleské anály) z let 954–957 pak zaznamenávají Artušovo vítězství u Mons Badon k roku 516 a jeho a Mordredovu (Medrawtovu) smrt k roku 537.¹⁰

7 Edice: *Gildas: The Ruin of Britain*, ed. Michael Winterbottom, Chichester 1978. Viz François Kerlouegan, *Le De Excidio Britanniae de Gildas. Les destinées de la culture latine dans l'Île de Bretagne au VIe siècle*, Paris, Publications de la Sorbonne 1987.

8 Edice: Edmond Faral, *La légende arthurienne* III, cit. vyd., s. 1–75; *British History and The Welsh Tradition*, ed. a překlad John Morris, London, Phillimore 1980.

9 Ferdinand Lot, *Nennius et l'Historia Britonum*, Paris, Champion 1934.

10 Edice in: *Les Mabinogion* II, překlad a komentář Joseph Loth (1889), reprint Osnabrück, Otto Zeller 1969, s. 345–357. S. 347: „516 Bellum Badonis in quo Arthur portavit crucem domini nostri Iesu Christi, tribus diebus et tribus noctibus, in humeros suos, et Brittones victores fuerunt. – 537 Gueith Camlann in qua Arthur et Medraut corruerunt; et mortalitas in Brittannia et in Hibernia fuit.“ [516 bitva u Bathu, v níž Artuš nosil po tři dny a tři noci na svých ramenou kříž našeho Pána Ježíše Krista a v níž Britanové zvítězili. – 537 Bitva u Camlannu, v níž padli Artuš a Mordred; a v Británii a v Irsku pomřelo mnoho lidí.]

Jakkoli jsou tyto stopy matné, vyplývá z nich alespoň tolik, že v době, kdy psal Geoffroy svou kroniku, už musela epická transformace Artušovy postavy urazit značnou cestu. Geoffroy ostatně ve své době nebyl jediný, kdo Artuše připomínal. Také Vilém z Malmesbury zmínil ve své *Historia regum Anglorum* (1125) Artušova vítězství nad barbary a (ironicky) víru Britanů v jeho návrat, a v kronice glastonburského opatství *De antiquitate glastoniensis* (1130) pak referoval o nálezu hrobu Artušova synovce Walwena (Gauvaina) za časů Viléma Dobývatele.¹¹ A Aelred, mnich z cisterciáckého opatství v yorkshirském Rielvaux, vytykal ve svém *Speculum caritatis* (1141/1142, Zrcadlo pravé lásky) mladým novicům, že zbožná četba je nechává chladnými, zatímco „bajky, které si lid vypráví o nějakém Artušovi“ (*fabulis quae vulgo de nescio quo fingitur Arcturo*), je dokážou rozplakat.¹² Lze z toho vyrozumět, že legenda byla v této době už dokonce žakéřsky kolportována.

Keltista Jean Marx¹³ nicméně zdůraznil, že zajímavěji vypovídají o Artušovi fragmentárně dochované waleské texty. Nejstarší z nich, odborníky datovaný do 7. století, je básnická skladba *Gododdin*.¹⁴ Evokuje se v ní prohraná bitva Britanů s Angly, z níž se vrátil jediný muž; vůdce Anglů krmil havrany pobitými protivníky, „byť nebyl Artuš“. Z 10. století pochází báseň *Vyplenění Zásvěti*, v níž pololegendární básník Taliesin líčí výpravu tří Artušových lodí proti bájné pevnosti pána Zásvěti (Annwn), mytickému prostoru, odkud přicházejí přízraky a reinkarnované duše. Ve waleském vyprávění *Kulhwch a Olwen*,¹⁵ dotvořeném patrně v 11. století – tedy bez dotyku s francouzskými texty o Artušovi –, přednáší Kulhwch před Artušem a muži a ženami jeho dvora žádost o nevěstu Olwen, kvůli níž se pak také vydá na cestu do Zásvěti. Textů, v nichž se objevuje Artušovo jméno, je však podstatně více: Artuš už tu vystupuje často jako nadpřirozený hrdina se specifickými kouzelnými atributy (meč, plášť).¹⁶

11 Edice: Guillaume de Malmesbury, *The History of English Kings*, ed. R. A. B. Mynors, Oxford, Clarendon 1998; *De antiquitate Glastoniensis ecclesiae*, in: J. Scott, *The early History of Glastonbury*, Cambridge, Brewer 1981.

12 Migneova *Patrologia latina*, sv. CXCIV, sl. 165. Text cituje Jean Marx, *La légende arthurienne et le Graal* (1952), Genève, Slatkine Reprints 1996, s. 59nn.

13 Jean Marx, *La légende arthurienne et le Graal* (1952), cit. vyd., s. 48nn.

14 Edice: *Canu Aneurin*, ed. Ifor Williams, Cardiff 1938. České ukázky v překladu Leoše a Vladimíry Šatavových viz in: *Souvislosti*, roč. 17, 2006, č. 2, s. 152–153.

15 Český překlad Jana Vilíkovského in: *Mabinogi*, Praha, SNKLU 1965, s. 91–126.

16 Viz poznámku Josepha Lotha in: *Les Mabinogion* I, cit. d., s. 186–187. – Zevrubně komentovanou antologií všech textů vízících se k postavě krále Artuše viz in: Marcel Brasseur, *La geste des Breton I. Le roi Arthur. Héros d'Utopie. Histoire, légende, mythe*, Paris, Editions Errance 2001.

Snad tedy skutečně existoval nějaký Artuš (Arturus, Arturius), bojovník s germánskými nájezdníky; podstatnější však je, že se jeho jména záhy zmocnila legenda¹⁷ a že Geoffroy z Monmouthu tuto legendu znal. Inspirace latinskými vzory ovšem u něho převažuje a otázka, kolik toho Geoffroy dobánil z antické tradice, je více než otevřená. Příběh Artušova narození nápadně připomíná báji o Jupiterovi, který se vloudil k Alkméně v podobě jejího manžela Amfitryóna, jak ji vypráví Ovidius, a obr ze Saint-Michel, metající skály na proplouvající lodi a požírající zaživa zajatce, připomíná homérovského Polyféma.¹⁸ Geoffroy nepochybně četl také římské historiky: po jejich vzoru vkládá do úst svých hrdinů dlouhé promluvy a bitvy popisuje s veškerou rétorickou bravurou. Fascinace římským světem navíc vystupuje i z ideového zaměření spisu: žena, s níž Artuš spojil svůj život, je dcerou Římanů a jeho světovládné nároky se opírají o britanský podíl na budování římského impéria.

Keltský substrát je ve skutečnosti spíše úlomkovitý, lze ho tušit za některými folklorními motivy (Artušův meč z ostrova Avalonu, obr Rithon, Guenevřina zrada,¹⁹ Avalon jako místo Artušova posledního odpočinku) a signalizují jej waleská jména postav z Artušova bezprostředního okolí: Guenevra (u Geoffroye Gvanhumara, walesky Gwenhwyvar, Bílá víla), číšník Beduer (Bedwyr), senešal Key. Geoffroy zachází s těmito prvky velmi volně, ale nápaditě: zdá se, že právě on přiřadil k Artušovi také postavu kouzelníka a věštce Merlina (Myrddin), v původní tradici stojící mimo artušovskou látku.²⁰ Merlinovi ostatně věnoval ještě dvě další

17 Dokladem, že artušovská legenda existovala před Geoffroyem, a dokonce se – nejspíše s bojovníky první křížové výpravy – už tehdy dostala za hranice Anglie, je patrně také archivolta severního portálu modenské katedrály, datovatelná do počátku 12. století, kde je vyobrazena scéna vysvobození Winlogee, vězněné Mardokem. Postavy lze identifikovat díky nápisům; mezi třemi rytíři-vysvoboditeli je také „Artus de Bretania“.

18 Edmond Faral (*La légende arthurienne II. Geoffroy de Monmouth*, cit. vyd., s. 400), jenž v závěru své analýzy Geoffroyovy kroniky rekapituluje její nekeltské zdroje, vytváří následující soupis: Vergiliova *Aeneis*, Ovidiovy *Proměny* a *Listy z Pontu*, Lucanova *Farsalská pole*, Statiova *Thebais*; kroniky sv. Jeronýma, Isidora, Bedy, Paula Diacona, Landolfa, Viléma z Malmesbury a Henryho Huntingdona; Solinova *Polyhistoria* a Isidorovy *Etymologie*; bible a spisy sv. Otců; hagiografické legendy; *Alexandreis* a *chansons de geste*.

19 V artušovské literatuře bude Guenevřiným milencem Lancelot, nikoli Mordred, a jejich vztah bude zpravidla idealizován kurtoazní milostnou doktrínou. Žena zrazující královského chotě s jeho oblíbeným synovcem je však tradičním motivem irské a waleské epiky: takto zradila Grainna svého chotě Finna s jeho synovcem Diarmandem a Izolda krále Marka s Tristanem.

20 Nejstarší dokument vízící se k Merlinovi se nachází ve waleské *Knize Taliesinové* a bývá datován k roku 930: obsahuje pochmurné proroctví, jež je narážkou na bitvu u Arderyddu (573), v níž bojoval Gwenddoleu se syny Elifera Gosgorddfawra. Francouzský překlad in: Léon Fleuriot, Jean-Claude Lozach^{mer}, Louis Prat, *Récits et poèmes celtiques*, Paris, Stock Moyerage 1981, s. 217nn.

díla, *Prophetia Merlini* (1134, Merlinova prorocství), posléze začleněná do *Historie*, a veršovanou *Vita Merlini* (1148–1150, Život Merlinův, 1529 obratných latinských hexametřů),²¹ díla ve své době neméně populární než sama kronika a neméně inspirativní pro další vývoj legendy.²²

V *Životě Merlinově* se vypráví, jak Merlin zešílel po bitvě, v níž viděl umírat své blízké, a pln zoufalství bloudil lesy (motiv „Merlin silvester“). Následuje několik folklorních anekdot, načež se vypráví o jakési hvězdárně, již dala pro Merlina vystavět jeho sestra Ganieda, aby se mohl věnovat astronomii. Za Merlinem přichází polologendární waleský bard Taliesin a dlouze disertuje o nebi, vzduchu a ostrovech. Merlin čas od času věští budoucnost Britanie. Posléze je objevena studánka, jejíž voda vrátí Merlinovi rozum; Taliesin pak na Merlinovo přání pohovoří o pramenech. V závěru začne věštit Merlinova sestra Ganieda a Merlin umlkne. Ve verších 929–940 evokuje Taliesin ještě jednou Artuše po jeho poslední bitvě: jeho druzi ho odvázejí na Avalon, šťastný ostrov, za vílou Morganou; ta zkušenou rukou prozkoumá Artušovu ránu a prohlásí, že nezemře, když u ní zůstane dostatečně dlouho a bude brát její léky. Geoffroy tak byl jedním z těch, kdo otevřeli cestu legendě, podle níž se Artuš vrátí z Avalonu, až ho bude znovu zapotřebí (legendě, která se v Německu tradovala o císaři Fridrichu Barbarosovi a v Čechách o sv. Václavovi či o blanických rytířích).

Řada badatelů je přesvědčena, že prokeltská tendence Geoffroyovy *Historie* je plodem cílevědomého a adresného záměru.²³ Spis byl totiž určen nejvyšším představitelům anglo-normandské aristokracie, jak o tom svědčí dedikace dochovaných rukopisů: Štěpánovi z Blois, vnukovi Viléma Dobyvatele a anglickému králi (1135–1154), Robertu z Gloucestru, levobočkovi krále Jindřicha I. Beuclerka (1100–1135), a Galeranovi z Meulanu, vnukovi Vilémova nejvěrnějšího vazala Rogera z Beaumontu, správce Normandie. Geoffroyovým cílem bylo, jak shrnuje Amaury Chauou, „připoutat anglo-normandské pány k velikos-

21 Edice: Edmond Faral, *La légende arthurienne* III, cit. vyd., s. 306–351; *Vita Merlini*, ed. B. Clarke, Cardiff 1973. Částečný francouzský překlad Alexandra Michy in: Robert de Boron, *Merlin*, překlad a komentář A. Micha, Paris, Flammarion 1994, s. 215–220.

22 Před Geoffroyem zmiňuje Merlina Pseudo-Nennius. K vývoji legendy viz zejména Paul Zumthor, *Merlin le Prophète* (1943), Genève, Slatkine Reprints 1973.

23 Gordon Hall Gerould, *King Arthur and Politics*, *Speculum* 2, 1927, s. 33–51; J. S. P. Tatlock, *The Legendary History of Britain*, Berkeley, University of California Press 1950, s. 305nn.; Erich Köhler, *L'aventure chevaleresque. Idéal et réalité dans le roman courtois*, Paris, Gallimard 1974, s. 64; Amaury Chauou, *L'idéologie Plantagenêt*, cit. vyd., s. 38nn.

ti britanského národa, vyvolat v nich úctu k někdejší slávě a zároveň legitimovat jejich expanzionistické choutky odkazem na precedens v dobytelské fázi britanských dějin, vyvrcholivší králem Artušem“.²⁴ Atraktivita této nabídky spočívala v tom, že Artuš mohl posloužit jako analogie kapetovského kultu Karla Velikého, jak jej vytvořila hrdinská epika, a ideologicky tak upevnit pozici nové královské dynastie. Jestliže artušovský mýtus začal na anglické půdě po Geoffroyově impulsu žít samostatným životem, dokazuje to s velkou pravděpodobností, že aristokratické kruhy jeho potenciál vyhodnotily správně. Rozhodně to platí o Jindřichovi II. Plantagenětovi (1154–1189), za jehož vlády artušovská legenda podivuhodně získala na konzistenci.

Jindřich II., po matce pravnuke Viléma Dobývatele a po otci Geoffroyovi Plantagenětovi dědic francouzského rodu Anjou, byl pánem rozsáhlého teritoria, několikanásobně většího než doména francouzských králů (ta tvořila úzký pás francouzského vnitrozemí od Paříže po Bourges). V roce 1152 se oženil s Alienorou Akvitánskou, vnučkou prvního trobadora Viléma z Poitou, poté, co koncil v Beaugency uznal neplatnost jejího sňatku s francouzským králem Ludvíkem VII.: o deset let starší manželka přinesla Jindřichovi věnem jihofrancouzskou Akvitánii, zahrnující Poitou, Gaskoňsko a Limousinsko. Po otcově smrti podědil hrabství Anjou a Maine spolu s Normandií, již Geoffroy, druhý manžel vnučky Viléma Dobývatele Matyldy, získal pro Anjouovce v roce 1135. Když Jindřich v roce 1154 nastoupil na anglický trůn jako adoptivní syn krále Štěpána z Blois, připojil ke kontinentálním držávám také ostrovní království. Roku 1166 přešlo do rukou Anjouovců bretaňské vévodství Conana IV. a o deset let později byla vojensky dobytá východní část Irska. Jindřich II. tak vládl „impériu“, které sahalo od irských břehů k Pyrenejím.²⁵ Jazykem dvora byla francouzština, prostor říše však byl mnohojazyčný a multikulturní: pouze v tomto rámci se mohla setkat kurtoazní poezie okcitánských dvorů a walesko-irské legendy, plné zázračné fantastiky.

Třebaže však byla Jindřichova država nepoměrně rozsáhlejší než francouzské království, jeho pozice ve vztahu k francouzskému králi Ludvíku VII. měla zjevné slabiny. Jindřich se nemohl vykázat královským rodokmenem (anglosaská šlechta v něm viděla jen syna druhořadého anjouovského hraběte), zatímco Ludvík byl přímým potomkem

24 Amaury Chauou, *L'idéologie Plantagenêt*, cit. vyd., s. 40.

25 John Gillingham, *The Angevin Empire*, New York, Holmes and Meier 1984; Martin Aurell, *L'empire des Plantagenêt*, Paris, Perrin 2003.

Hugona Kapeta a jedním z nástupců Karla Velikého. Celá polovina plantagenětovských držav se vážala na lenní slib, složený do rukou francouzského suzeréna. Francouzský král byl navíc od časů Pipina Krátkého a Karla Velikého (a podle Hincmara z Remeše od křtu Chlodvíkova) „pomazaný“, a tedy *sacerdos* na úrovni biskupů, obdařený zvláštní boží přízní a všeobecně uznávanou schopností vykonávat zázraky a dotykem ruky léčit krtici.²⁶ Dynastickou legitimitu Kapetovců stvrzovala četná historiografická díla (zejména práce pilných historiografů z opatství ve Fleury Helganda, Hugona a Abbona) a posiloval ji královský cyklus *chansons de geste*. V průběhu 13. století, za svatého Ludvíka, se měl kapetovský mýtus ještě upevnit, když se jeho propagace ujali pod Sugerovým vedením benediktini z opatství v Saint-Denis, místa královských insignií a posledního odpočinku francouzských králů: symbolickým výrazem nové symbiózy mezi královstvím a opatstvím jako reprezentantem církve bylo sdílení společného patrona, Karla Velikého, a padělaná donace, podle níž Karel Veliký vkládal Francii do rukou svatého Diviše.²⁷

Kronika Geoffroye z Monmouthu se tak mohla stát odpovědí na „ideologii“ Kapetovců. Jindřichu II. – jemuž se v mládí dostalo solidního vzdělání, jenž podle Gualtera Mapa hovořil všemi jazyky od Atlantiku po Jordán (ve skutečnosti mluvil latinsky a francouzsky, a neovládal anglosaštinu) a jehož štědrý mecenáš svědčil o tom, že si uvědomoval sílu psaného slova – nepochybně politické implikace zárodečného artušovského mýtu neunikly.

Přitažlivost Geoffroyovy konstrukce musela být ve skutečnosti několikanásobná: mohla posloužit jak směrem navenek (vůči francouzskému králi), tak směrem dovnitř (k ospravedlnění výbojů uvnitř ostrovního království). Předně se v ní vytvářela genealogická legenda, která činila z anglických králů dědice oněch Trojanů, kteří pod Aeneovým vedením položili základy římské říše. Tato legenda přicházela velmi vhod, neboť ve Francii týž zakladatelský mýtus už dávno zapustil kořeny: poprvé se objevil v kronice tzv. Frédégara ze 7. století, kde se za prvního frankého krále prohlašuje Hektorův syn Francion (pozdější Francus).²⁸ Legenda postulovala princip „*translatio imperii*“ – od Trojanů přešla vláda na Římany a pak se přesunula na evropský Západ – a bylo účelné rekla-

26 Marcel Bloch, *Les rois thaumaturges* (1924), 3. vyd., Paris 1983; čes. *Králové divotvůrci*, přel. Irena Kozelská, Praha, Argo 2004.

27 Srov. Amaury Chauou, *L'idéologie Plantagenêt*, cit. vyd., s. 17nn.

28 Po francouzském vzoru se trojský předek objevil i v dějinách Normandů: v *Historia Normanorum* Viléma z Jumièges je jím Antenor.